

KUD: 373.2.02(496.51)(05)

**SHFRYTËZIMI I MJEDISIT TË JASHTËM NË INSTITUCIONET
PARASHKOLLORE NË KOSOVË: Një vlerësim i frekuentimit dhe
ndikimit në zhvillimin e fëmijëve**

PhD. Mevlude Aliu-Gashi
Hulumtuese e pavarur
Instituti Pedagogjik i Kosovës
mevlude.aliu@rks-gov.net

Abstrakt

Në zhvillimin e fëmijëve në moshë të hershme, mjedisi i jashtëm luan një rol të rëndësishëm, duke ndikuar në aftësitë lëvizore, sociale dhe njohëse. Në kontekstin e institucioneve parashkollore në Kosovë, përdorimi i mjedisit të jashtëm mbetet i kufizuar dhe shpesh i ndikuar nga infrastruktura, metodat e punës dhe qasja ndaj përdorimit të mjedisit stimulues për realizim të aktiviteteve me fëmijë. Qëllimi i këtij studimi është të analizojë dhe të shqyrtojë mënyrën se si shfrytëzohet mjedisi i jashtëm në institucionet parashkollore dhe si ndikojnë këto aktivitete në zhvillimin holistik të fëmijës. Studimi, gjithashtu, analizon perceptimet e drejtoreshave dhe prindërve lidhur me këtë dhe identifikon sfidat dhe kufizimet që hasen në shfrytëzimin e mjediseve të jashtme të institucioneve parashkollore.

Studimi është realizuar përmes metodës cilësore, në 10 komuna, duke përfshirë vëzhgimin në aktivitetet e realizuara në mjedise edukative dhe me intervistë gjysmë të strukturuar me drejtoresha dhe prindër. Mostra përfshin 10 edukatore, 10 prindër dhe 10 drejtoresha të institucioneve parashkollore.

Rezultatet nga vëzhgimi i edukatoreve treguan se mjedisi i jashtëm kryesisht shfrytëzohet për aktivitete të lira, më pak ka fokus në shfrytëzimin e këtij mjedisi për zhvillimin social, emocional dhe njohës të fëmijëve. Drejtoreshat theksuan se sfida është mungesa e infrastrukturës adekuate dhe planifikimi i strukturuar i punës edukative, ndërsa prindërit theksuan se shfrytëzimi i hapësirave të jashtme duhet të jetë jo vetëm për argëtim të fëmijëve, por edhe për aktivitete edukative, të jenë pjesë e planifikimit edukativ dhe e realizimit të përditshëm, pavarësisht kushteve atmosferike.

Studimi jo vetëm që adreson gjendjen aktuale të shfrytëzimit të mjedisit të jashtëm dhe ndikimin në zhvillimin e fëmijëve, por rekomandimet e tij kontribuojnë në politikat arsimore dhe në cilësinë e edukimit në këtë nivel.

Fjalët kyçe: *institucione parashkollore, mjedisi i jashtëm, zhvillim i fëmijëve.*

**The use of outdoor environments in preschool institutions
in Kosovo (an assessment of frequency and Impact on
Children's Development)**

PhDc. Mevlude Aliu-Gashi
Independent Researcher
Kosovo Pedagogical Institute
mevlude.aliu@rks-gov.net

Abstract

In early childhood development, the outdoor environment plays a crucial role, influencing children's motor, social, and cognitive skills. In the context of preschool institutions in Kosovo, however, the use of outdoor spaces remains limited and is often constrained by infrastructure, teaching methods, and approaches to utilizing stimulating environments for children's activities. The purpose of this study is to analyze and examine how outdoor environments are used in preschool institutions and how such activities influence children's holistic development. The study also explores the perceptions of directors and parents in this regard, identifying the challenges and limitations encountered in the use of outdoor environments in preschool settings.

The research employed a qualitative method across 10 municipalities, including observations of educational activities conducted outdoors and semi-structured interviews with directors and parents. The sample consisted of 10 educators, 10 parents, and 10 preschool directors. Findings from the educators' observations revealed that outdoor spaces are primarily used for free play, with less emphasis placed on their role in fostering children's social, emotional, and cognitive development. Directors emphasized the lack of adequate infrastructure and structured educational planning as key challenges, while parents highlighted that outdoor environments should serve not only as spaces for children's recreation but also for educational activities, integrated into daily planning and practice regardless of weather conditions.

This study not only addresses the current state of outdoor environment utilization and its impact on children's development but also provides recommendations that contribute to educational policy and the quality of early childhood education.

Keywords: *Preschool institutions, outdoor environment, child development.*

1. Hyrje

Shfrytëzimi i mjedisit të jashtëm në edukimin parashkollor luan rol shumë të rëndësishëm në zhvillimin e fëmijëve, duke ndikuar në aftësitë e tyre lëvizore, sociale, emocionale dhe njohëse. Megjithatë, hulumtimet e fundit në Kosovë, Aliu-Gashi (2024), Instituti Pedagogjik i Kosovës (202), tregojnë se shfrytëzimi i mjedisit të jashtëm në institucione parashkollore është i kufizuar dhe nuk shfrytëzohet mjaftueshëm gjatë aktiviteteve edukative. Në këtë situatë, ky studim ka për qëllim të shqyrtojë praktikën ekzistuese dhe të analizojë ndikimin e aktiviteteve në mjedis të jashtëm, në zhvillimin e fëmijëve.

Interesimi për një studim në këtë fushë vjen si rezultat i studimeve të kufizuara për këtë aspekt specifik, por shumë të rëndësishëm të edukimit parashkollor në Kosovë, si dhe boshllëqeve në literaturë vendore lidhur me këtë temë. Ndërkohë që studimet ndërkombëtare Speldewinde (2024); Wyver (2024), sugjerojnë se edukimi në mjedis të jashtëm mund të përmirësojë aftësitë shkencore dhe matematikore të fëmijëve, si dhe të rritë vetëbesimin. Në sistemin e arsimit parashkollor në vendin tonë mungon një vlerësim i qartë i këtyre përfitimeve, prandaj ky studim do të kontribuojë në zgjerimin e njohurive teorike, për zhvillimin e praktikave edukative dhe mbështetje në hartimin e politikave të përshtatshme edukative.

Nëpërmjet shqyrtimit të praktikave aktuale dhe identifikimit të sfidave dhe mundësive për integrimin e mjedisëve të jashtëm dhe shfrytëzimin e tyre në edukim parashkollor, ky hulumtim synon të japë rekomandime të vlefshme për edukatorët, drejtuesit e institucioneve parashkollore dhe politikëbërësit. Bazuar në këtë, studimi jo vetëm që adreson një problem aktual, por kontribuon në cilësinë e edukimit në këtë nivel.

2. SHQYRTIMI I LITERATURËS

2.1 Përkufizimi i konceptit “mjedis i jashtëm edukativ”

Të nxënit të fëmijët në edukimin parashkollor mbështetet nga aktivitetet në klasë edhe nga aktivitetet në mjedis të jashtëm. Aktivitetet në mjedis të

jashtëm i nxisin fëmijët të marrin pjesë në mënyrë aktive dhe të mësojnë duke bërë. Koncepti “mjedis i jashtëm edukativ” është pjesë e konceptit më të gjerë të ambientit edukativ dhe, sipas Fjalorit Encikloedik të Edukimit (2022), ambienti edukativ (ang. education environment) është mjedis i pedagogjizuar, në të cilin edukatori dhe fëmija/nxënësi kanë mundësi optimale për aktivizimin dhe shfrytëzimin e potencialeve të tyre (Koliqi, 2022). Sipas këtij fjalori, ambienti mësimor (ang. teaching and learning environment), “1.Tradicionalisht vendi ambienti, hapësira, kushtet, në të cilat organizohen dhe realizohen mësimdhënia dhe mësimnxënia. Sot ekzistojnë modele të ndryshme ambientesh mësimi për të mësuarit, qoftë brenda, qoftë jashtë dhomës së mësimi” (Koliqi, 2022).

Lidhur me terminologjinë që ka të bëjë me aktivitetet që zhvillohen me fëmijët në mjedis të jashtëm, përdoren edhe shprehje të tjera si: “edukim në hapësira të jashtme”, “edukim në natyrë”, “edukim në ambient të hapur” etj., por që këto koncepte kanë pothuajse të njëjtin kuptim dhe qëllim, që ka të bëjë me përdorimin e natyrës si një hapësirë edukative, në të cilën fëmijët mund të hulumtojnë dhe të mësojnë përmes përvojave të drejtpërdrejta.

Përkufizimi i “mjedisit të jashtëm” është bërë nga teoricientë të fëmijërisë së hershme, nga White & Stoecklin (2008), „Mjedisi i jashtëm është një hapësirë e projektuar ose natyrore që ofron mundësi për lojë, eksplorim, krijim dhe përvojë fizike për fëmijët e vegjël” (White & Stoecklin, 2008), pastaj Chawla (2007) thekson se mjedisi i jashtëm është thelbësor për zhvillimin emocional, sensorial dhe ekologjik të fëmijëve dhe është “mjedisi në të cilin fëmijët zhvillojnë lidhje me natyrën dhe ndjeshmëri ekologjike” (Chawla, 2007). Ndërsa, sipas Malaguzzi (1993/1994), në filozofinë Reggio Emilia, mjedisi, përfshirë edhe hapësirat jashtë, vepron si “edukatori i tretë”, duke nxitur kuriozitetin, eksplorimin dhe marrëdhëniet sociale.

2.2. Rëndësia dhe përfitimet e shfrytëzimit të mjedisit të jashtëm në edukim parashkollor

Hulumtimet kanë treguar se shfrytëzimi i mjedisit të jashtëm në aktivitete edukative sjell përfitime të mëdha për zhvillimin e fëmijëve. Hartmeyer,

Stevenson dhe Bentsen (2016) dhe Henriksson (2018) identifikuan perceptimet dhe përvojat e edukatorëve që zbatojnë metodologjitë e të mësuarit në mjedise jashtë klasës, ndërsa Harvey et al. (2020) shqyrtojnë përfitimet e fëmijëve nga kjo praktikë. Studimet tregojnë se shfrytëzimi i mjedisit të jashtëm për aktivitete ndikon pozitivisht në zhvillimin fizik dhe motorik të fëmijët (McCormick et al., 2021), ndikon në rritjen e kreativitetit dhe aftësisë për zgjidhje të problemit (Harper & Obee, 2021), forcon mirëqenien emocionale dhe vetëbesimin (Gill, 2014), si dhe ndikon në nxitjen e qëndrimeve pozitive ndaj mjedisit dhe ndihmon në edukimin ekologjik (Powers & Ren, 2018).

McCormick et al. (2021) argumentojnë se realizimi i aktiviteteve në mjedis të jashtëm ofron mundësi të shumta për lojë dhe hulumtim dhe njëkohësisht përmirëson aftësitë kognitive dhe sociale të fëmijëve. Përveç kësaj, Dominguez Contreras & Krasny (2022) theksojnë se edukimi në mjedis të jashtëm, jo vetëm që ndihmon në zhvillimin e njohurive dhe aftësive të fëmijëve, por, gjithashtu, krijon një lidhje më të fortë me komunitetin dhe natyrën.

Loja dhe të nxënit në natyrë përfshijnë një larmi të aktiviteteve të qëllimshme në natyrë, duke filluar nga loja e pastrukturuar, e drejtuar nga fëmijët, deri tek aktivitetet e strukturuar të drejtuara nga të rriturit, me qëllime mësimore dhe zhvillimore. Lidhur me përfitimet e shumta nga qëndrimi i fëmijëve në mjedis të jashtëm, Powers dhe Ren (2018) realizuan një hulumtim dhe theksuan se gjatë dekadës së fundit është në rënie koha e qëndrimit të fëmijëve në natyrë, e sidomos loja e pastrukturuar, ku vërtetohen përfitimet e lojës dhe të nxënit në mjedise të natyralizuara dhe pjesëmarrje aktive në aktivitete në natyrë (Powers & Ren, 2018).

Edhe disa studime më të vjetra në kohë, por shumë relevante, Louv (2008); White (2004), sugjerojnë se arsye kryesore për kohën e shkurtër që kalojnë fëmijët në mjedise të jashtme, si në institucione edukative edhe në familje, janë: rregullimet e shpejta urbane dhe mungesa e hapësirave të sigurt për lojë; ndryshimet në stilin e jetës, duke përfshirë rritjen e përdorimit të teknologjisë dhe frikën e prindërve për sigurinë e fëmijëve në mjedise të hapura.

Dyment dhe Bell (2007) theksojnë nevojën për një dizajn të kujdesshëm të mjedisit për lojë dhe mësim. Sipas tyre, një mjedis i jashtëm duhet të përfshijë: materiale të natyrës (rërë, gurë, ujë, drurë etj.), struktura të ndryshme, forma të ndryshme me material nga druri për të nxitur kreativitetin dhe hapësira të mjaftueshme për lojë të udhëhequr nga edukatorja dhe lojë të lirë.

Sipas një studimi të Harper dhe Obee (2020), loja me rreziqe të kontrolluara në natyrë rrit aftësinë e fëmijëve për të menaxhuar rrezikun, forcon vetëbesimin dhe mbështet zhvillimin e tyre kognitiv dhe emocional. Këto përfitime janë të rëndësishme për fëmijët që frekuentojnë institucionet parashkollore, në të cilat mundësitë për aktivitete të tilla duhet të promovohen më tej si një mënyrë për të nxitur zhvillimin gjithëpërfshirës të fëmijëve.

2.3. Sfidat dhe mundësitë e shfrytëzimit të mjedisit të jashtëm nga institucionet parashkollore

Përveç përfitimeve të shumta që sjell shfrytëzimi i mjedisit të jashtëm për fëmijët, për shëndetin dhe zhvillimin e tyre, në praktikë dhe në realizim të këtyre aktiviteteve ka disa sfida për edukatorët. Sipas hulumtimit, Chwala et al., (2021), theksohet se përtej zhvillimit të fëmijëve janë adresuar sfida në realizimin e aktiviteteve në mjedise të jashtme, siç janë mungesa e zhvillimit profesional të edukatoreve, mbështetja logjistike etj. (Chawla, et al., 2021).

Theksohet nevoja që kuadri edukativ të krijojë një ekuilibër midis ofrimit të mundësive për lojë të lirë në natyrë dhe garantimit të sigurisë së fëmijëve. Sandseter (2011) thekson rëndësinë e qasjes pedagogjike, për të ndihmuar zhvillimin e fëmijëve, duke mos ndërhyrë vazhdimisht në lojën e tyre, por duke ofruar një mjedis të sigurt dhe të pasur me mundësi eksplorimi.

Hulumtimet kanë treguar se megjithëse edukatorët kanë qëndrim pozitiv ndaj edukimit në mjedis të jashtëm, por shpesh nuk e shfrytëzojnë mjaftueshëm për shkak të kushteve të papërshtatshme fizike dhe shqetësimeve rreth sigurisë së fëmijëve Alat, Akgünmüs, & Cavali, (2012);

Yıldırım & Akamca, (2017). Po ashtu, hapësirat e lojës në natyrë shpesh nuk janë të përshtatshme për aktivitete, duke e penguar zhvillimin e fëmijëve Çelik, (2012). Lojërat me rrezik të kontrolluar ndihmojnë fëmijët të zhvillojnë aftësi vendimmarrëse dhe menaxhim të rrezikut, por kërkojnë mbikëqyrje (Sandseter, 2011).

Nevojën për përmirësim të programeve edukative që i japin rëndësi shfrytëzimit të mjedisit të jashtëm e sugjerojnë edhe nga Instituti Kombëtar për Kërkime në Edukimin e Hershëm (2024), duke theksuar se shtetet duhet të konsiderojnë përditësimin e politikave të tyre për të mbështetur më shumë shfrytëzimin e kohës në natyrë, për të siguruar hapësira të jashtme të sigurt dhe të qasshme dhe për të ofruar trajnim të duhur të stafit për të rritur përfitimet e edukimit të bazuar në natyrë (Barnett, Hodges & Jost, 2024).

Në kontekstin e vendit tonë, rëndësia dhe përfitimet e shfrytëzimit të mjedisit të jashtëm janë të paraqitura në kornizën ligjore, në të cilën mjedisi i sigurt dhe mbështetës i të nxëniet të fëmijët paraqitet edhe si një nga pikat e qëllimeve të këtij niveli të edukimit në Ligji Nr. 08/L-196 për Edukimin në Fëmijërinë e Hershme (2023), Neni 5 - Qëllimet e edukimit në fëmijërinë e hershme, pika 1.4. “Të ofrojë një mjedis të sigurt dhe mbështetës për të nxëniet aktiv të fëmijës përmes lojës dhe të promovojë të mësuarit gjatë gjithë jetës” (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës, 2023). Dokumentet e tjera kurrikulare dhe administrative janë në fazën e hartimit dhe pilotimit dhe se shpejti do të fillojnë zbatimin në të gjitha institucionet parashkollore në Kosovë, prandaj pritet t’i kushtohet rëndësi edhe shfrytëzimit të duhur të mjedisit të jashtëm në këto institucione.

3. DEKLARIMI I PROBLEMIT

Shfrytëzimi i mjedisit të jashtëm është shumë i rëndësishëm në zhvillimin e përgjithshëm (tërësor, holistik) të fëmijëve. Përveç nga rezultatet e hulumtimeve, observimet në terren tregojnë një përdorim të kufizuar të mjedisit të jashtëm nga edukatorët, duke reflektuar boshllëqet e identifikuara në literaturë, ku është vërejtur se shfrytëzimi i mjedisit të jashtëm anashkalohet nga edukatorët dhe po ashtu është vërejtur një

entuziazëm i madh i fëmijëve për të dalë në ambient të jashtëm. Prandaj, ishte e nevojshme të shqyrtohen praktikat ekzistuese, sfidat dhe mundësitë, dhe të analizohet ndikimi i aktiviteteve në mjedis të jashtëm, në zhvillimin e fëmijëve. Studimi përdor qasje cilësore, prandaj janë mbledhur të dhënat përmes vëzhgimit në institucione parashkollore dhe intervistave gjysmë të strukturuar me drejtoresha dhe me prindër. Mbështetur në literaturën ekzistuese dhe në rezultatet e këtij hulumtimi, paraqitet një pasqyrë më e thellë për këtë çështje dhe sugjerohen strategji për shfrytëzimin efektiv të mjedisit të jashtëm në edukimin e hershëm në Kosovë.

4. QËLLIMI I HULUMTIMIT

Qëllimi i këtij studimi ishte të analizojë dhe të shqyrtojë mënyrën se si shfrytëzohet mjedisi i jashtëm në institucionet parashkollore dhe si ndikojnë këto aktivitete në zhvillimin holistik të fëmijës. Studimi, gjithashtu, analizoi perceptimet e drejtoreshave dhe të prindërve lidhur me këtë dhe identifikoi sfidat dhe kufizimet që hasen në shfrytëzimin e mjediseve të jashtme të institucioneve parashkollore.

4.1. Pyetjet hulumtuese

Pyetja kryesore:

- Si e shfrytëzojnë edukatorët mjedisin e jashtëm për zhvillimin e aftësive të fëmijët e moshës 3-6 vjeç në institucione parashkollore?

Pyetjet ndihmëse:

- Cilat janë perceptimet e drejtoreshave dhe prindërve për rëndësinë e mjedisit të jashtëm në zhvillimin e fëmijëve?
- Cilat janë sfidat në zbatimin e aktiviteteve në mjedise të jashtme dhe si mund të tejkalohen ato?
- Si ndikojnë politikat arsimore dhe materialet e pajisjet e institucionit në shfrytëzimin e mjedisit të jashtëm në institucione parashkollore?

5. METODOLOGJIA

Studimi karakterizohet me metodën cilësore dhe qasje fenomenologjike, ka analizuar dhe shqyrtuar shfrytëzimin e mjediseve të jashtme në edukimin parashkollor në Kosovë. Përmes kësaj qasjeje dhe përmes vëzhgimit të procesit edukativ janë analizuar praktikrat dhe përvojat e edukatoreve, përmes intervistave gjysmë të strukturuar janë analizuar perceptimet e drejtoreshave dhe të prindërve në lidhje me rolin e mjedisit të jashtëm në zhvillimin e fëmijëve.

5.1. Mostra

Mostra e këtij studimi ishte qëllimshme, duke marrë parasysh përvojën e punës dhe zhvillim profesional të edukatoreve, ishte mostër homogjene, për arsye të kuptimit më të thellë të këtij fenomeni te një grup afërsisht i ngjashëm i edukatoreve. Mostra përbëhet nga 10 edukatore që punojnë në institucione parashkollore urbane me fëmijët e moshës 3-6 vjeç, 10 drejtoresha dhe 10 prindër të fëmijëve që ndjekin edukimin parashkollor në këto institucione.

5.2. Instrumentet e hulumtimit

Në këtë studim janë përdorur tri instrumente kryesore për mbledhjen e të dhënave:

Me instrument të vëzhgimit janë realizuar vëzhgime në 10 institucione parashkollore, me 10 edukatore, dhe është dokumentuar shfrytëzimi i mjedisit të jashtëm në aktivitetet edukative dhe praktikrat e edukatoreve në këtë kontekst.

Me intervistë gjysmë të strukturuar janë intervistuar 10 drejtoresha që i udhëheqin institucionet parashkollore, në të cilat janë realizuar hulumtimet, dhe janë marrë perceptimet e tyre lidhur me sfidat, burimet dhe politikat që mbështesin shfrytëzimin e mjedisit të jashtëm në institucione parashkollore.

Me intervistë gjysmë të strukturuar janë intervistuar 10 prindër të fëmijëve që i frekuentojnë ato institucione parashkollore, janë marrë perceptimet dhe

përvojat e tyre lidhur me përfshirjen e fëmijëve në aktivitete në natyrë dhe rëndësinë që ata u japin këtyre përvojave. Instrumentet janë hartuar bazuar në qëllimin dhe pyetjet hulumtuese të këtij studimi.

5.3. Procedura e mbledhjes së të dhënave

Në fazën përgatitore janë përzgjedhur institucionet dhe pjesëmarrësit për hulumtim. Është krijuar një kalendar për realizimin e intervistave dhe vëzhgimeve. Pastaj janë realizuar vëzhgimet në ambientet edukative dhe janë dokumentuar në mënyrë të strukturuar praktikatat e edukatoreve. Intervistat me drejtoresha dhe me prindër janë kryer individualisht dhe janë dokumentuar me shënime të shkruara në mënyrë manuale. Të dhënat janë transkriptuar dhe analizuar, si dhe janë identifikuar temat kryesore, përmes analizës tematike.

5.4. Procedura e analizës së të dhënave

Të dhënat janë analizuar përmes analizës tematike Creswell (2007). Instrumenti i vëzhgimit ishte i strukturuar dhe i orientuar nga temat udhëzuese, të drejtuara kah pyetjet hulumtuese. Pyetjet hulumtuese janë përdorur për kategoritë hulumtuese, për të udhëhequr fokusin gjatë vëzhgimit. Kjo qasje lehtësoi sigurimin e koherencës në mes të qëllimit të hulumtimit dhe analizës tematike në punimin në përgjithësi.

Ndërsa instrumentet e intervistave gjysmë të strukturuar janë transkriptuar, janë kategorizuar sipas kriteve, duke bërë kodimin fillestar, pastaj janë gjetur temat që shfaqen më shpesh dhe janë më të rëndësishme, pra një analizë tematike induktive, pastaj janë lexuar dhe rilexuar, për të nxjerrë kuptimin dhe është bërë interpretimi fillestar e pastaj për të nxjerrë kuptimin më të thellë është bërë interpretimi përfundimtar. Kjo metodë ndihmoi në nxjerrjen e rezultateve dhe përfundimeve për shfrytëzimin e mjedisit të jashtëm në institucione parashkollore dhe ndikimin e tij në zhvillimin e fëmijëve.

5.5. Etika e hulumtimit

Gjatë realizimit janë ndjekur parimet etike, janë informuar pjesëmarrësit me qëllimin e studimit, janë garantuar që të dhënat personale do të mbeten konfidenciale dhe të sigurta. Është respektuar dinjiteti i pjesëmarrësve, të dhënat janë interpretuar në mënyrë të paanshme dhe objektive dhe shërbejnë vetëm për qëllimin e këtij hulumtimi.

6. REZULTATET

Përpunimi i të dhënave është realizuar përmes analizës tematike cilësore të Creswell (2007), duke filluar me organizimin e të dhënave të mbledhura gjatë vëzhgimit në mjediset edukative të institucioneve parashkollore, pastaj leximi dhe rileximi i përmbajtjes së mbledhur, kodimi fillestar, grupimi i përmbajtjeve sipas temave dhe interpretimi fillestar lidhur me gjetjet dhe literaturën. Gjatë kodimit dhe grupimit në tema, fokusi është vënë te përfitimet e dokumentuara të edukimit në mjediset të jashtme si: zhvillimi fizik, social, emocional, kognitiv dhe gjuhësor, si dhe aspekti i përdorimit të materialeve të natyrës dhe ricikluese, si dhe balancimi, i rolit të edukatores si lehtësuese dhe si mbikqyrëse në procesin edukativ (Gill, 1014; Dymant & Bell 2020; Harper & Obee, 2020; McCormick et al., 2021; Powers&Ren, 2018; Chawla et al., 2021).

6.1. Shfrytëzimi i mjedisit të jashtëm në institucione parashkollore - gjetjet nga vëzhgimi

Nga rezultatet e vëzhgimeve, të realizuara në institucione parashkollore, vërehen qasje të ndryshme të edukatoreve në shfrytëzimin e mjedisit të jashtëm dhe në organizimin e veprimtarisë edukative, megjithatë janë më të theksuara disa karakteristika që përsëriten dhe që tregojnë mangësi dhe kufizime të rëndësishme. Në disa raste, aktivitetet u realizuan tërësisht në mjediset e brendshme të institucionit parashkollor, kryesisht në klasa, edhe pse temat kishin lidhje drejtpërdrejt me mjedisin e jashtëm. Kjo qasje e bën procesin më shumë teorik dhe më me pak përvoja praktike për fëmijët në lidhje me realitetin dhe jetën e përditshme. Fëmijët në shumë raste merrnin

udhëzime nga edukatorja për aktivitetet individuale dhe kishte pak ndërveprim mes tyre. Bazuar në këtë, orientimi i të nxënit merr më shumë kahe drejt zbatimit të udhëzimeve të edukatores sesa drejt zhvillimit të iniciativave nga fëmijët. Në rastet e tjera, kur u shfrytëzua mjedisi i jashtëm, kohëzgjatja e qëndrimit jashtë ishte e shkurtër, materialet e përdorura ishin materiale didaktike artificiale dhe më pak shfrytëzohen materiale natyrore dhe ricikluese, duke e kufizuar mundësinë e krijimit, kreativitetit dhe lidhjes me natyrën. Loja e lirë në mjedis të jashtëm u pa si një hapësirë me mundësi të madhe zhvillimi, fizik dhe social, por mbetet sipërfaqësore nxitja e mendimit kritik, eksplorimit, kureshtjes dhe kreativitetit nga edukatorja për fëmijët. Në disa raste, u vërejtën sfida infrastrukturore, mjedis jo sa duhet i sigurt dhe, krahasuar me numrin e fëmijëve në institucion, jo sa duhet i pasuruar me pajisje të lojërave në mjedise të jashtme, numër i madh i fëmijëve dhe pak pajisje të lojërave. Ndërsa, mjedisi i brendshëm shfrytëzohet shumë, edhe pse në disa raste ishte i varfër me materiale. Mënyra e organizimit të aktiviteteve nga edukatorja në disa raste është jo shumë nxitëse, sepse organizohen aktivitete të thjeshta, që zgjasin shumë, e humbin interesimin të fëmijët dhe nuk përputhen me potencialin e tyre zhvillimor.

Në përgjithësi, këto rezultate i paraqesin praktikat aktuale të procesit edukativ dhe mjedisi i jashtëm nuk shfrytëzohet në mënyrë të plotë dhe të nevojshme për fëmijët, si mjedis i të nxënit aktiv. Ka kufizime, shprehje të vetiniciativës së fëmijëve dhe të kreativitetit dhe, në disa raste, ka mungesë të materialeve edukative dhe infrastrukturë të përshtatshme.

6.2. Rezultatet nga intervistat me drejtoreshat e institucioneve parashkollore

Rezultatet nga intervistat me drejtoreshat e institucioneve parashkollore paraqesin një pasqyrim kompleks mbi shfrytëzimin e mjedisit të jashtëm në këto institucione. Sipas tyre, edukatorët nuk i shfrytëzojnë në mënyrë të plotë hapësirat edukative në mjedis të jashtëm dhe në natyrë, për zhvillimin e tërësishëm të fëmijëve, pasi aktivitetet që realizohen në këto mjedise

kryesisht janë spontane, aktivitete të lira dhe të fokusuara më shumë në aspektin fizik.

Perceptimi i drejtorëve lidhur me rëndësinë e shfrytëzimit të këtij mjedisi nga fëmijët konsiderohet si shumë i rëndësishëm, kryesisht në zhvillimin motorik të fëmijëve, në shëndetin e tyre dhe duke mos e theksuar shumë rëndësinë në nxitjen e kureshtjes, në mendimin kritik dhe kreativ, si dhe të bashkëpunimit në mes të fëmijëve.

Sa u përket sfidave, rezultatet tregojnë se mungesa e infrastrukturës së përshtatshme, siguria e mjaftueshme kur fëmijët e frekuentojnë mjedisin e jashtëm, si në rrethojën e kopshtit, ambient të përshtatshëm që mos të lëndohen fëmijët, mungesa e materialeve ,si në hapësira të brendshme ashtu edhe në të jashtme, e sidomos mungesa e shfrytëzimit të materialeve të natyrës dhe materialeve ricikluese. Këto janë disa nga pengesat që mund të kufizojnë shfrytëzimin cilësor të mjedisit të jashtëm për procesin edukativ me fëmijët. Këto sfida janë evidente edhe për shkak të mungesës së zhvillimit profesional të edukatoreve, të cilat në shumë raste nuk e kanë përgatitjen e duhur për të zhvilluar aktivitetet në mjedise të jashtme, për të zhvilluar aktivitete që nxisin mendimin kritik dhe krijues jashtë klasës.

Lidhur me pyetjen për politikat edukative, burimet dhe materialet, drejtorët tregojnë se ka buxhet të kufizuar dhe ka mangësi në politikat e qarta mbështetëse për zhvillimin e mjediseve të jashtme në institucione. Nga kjo theksohet se edhe nëse edukatorët dhe stafi i institucionit parashkollor janë ndërgjegjësuar për rëndësinë e shfrytëzimit të këtij mjedisi, janë të pakta mundësitë reale për t'i bërë hapësirat e jashtme edukative funksionale, të shfrytëzueshme për fëmijët, të pasura me pajisje dhe materiale që zhvillojnë fëmijën në të gjitha fushat zhvillimore, dhe në mjedise të jashtme, jo vetëm brenda klasës.

Në përgjithësi, rezultatet që vijnë nga drejtorët pasqyrojnë dallime të dukshme në mes të perceptimit që kanë për shfrytëzimin e mjedisit të jashtëm dhe praktikës që ndodh, si edhe në mes të mundësive që ofron mjedisi i jashtëm dhe mangësive e pengesave që kufizojnë përdorimin e tij. Për gjendjen e tillë është përgjegjës edhe menaxhmenti i institucionit, për

planifikim të shfrytëzimit të mjedisit, për nxitje dhe për realizim të aktiviteteve në mjedis të jashtëm me të gjitha grupmoshat e fëmijëve.

6.3. Rezultatet nga intervistat me prindër të fëmijëve që vijojnë mësimin në institucionet parashkollore

Rezultatet e dala nga intervistat me prindër na tregojnë qartë se mjedisi i jashtëm theksohet si një faktor i pazëvendësueshëm i edukimit në këtë moshë të fëmijëve. Ata vënë në pah se përfshirja e fëmijëve në aktivitetet që realizohen në mjedise të jashtme të fëmijët e tyre rrit motivimin, e zhvillojnë më shumë komunikimin, kanë më shumë energji pozitive dhe mbështetet zhvillimi i tërësishëm i fëmijës. Prindërit theksojnë se, përveçqë edukimi në mjedise të jashtme sjell argëtim të fëmijët, është edhe një mundësi për të nxënë, për bashkëpunim me njëri-tjetrin dhe për kujdes ndaj natyrës dhe mjedisit. Megjithatë, ata shprehin shqetësimin e tyre se aktivitetet në mjedis të jashtëm shpesh janë të kufizuara në kohë, si dhe mungojnë materiale dhe pajisje adekuate dhe të mjaftueshme për të gjithë fëmijët në oborret e institucioneve parashkollore. Kjo e bën shfrytëzimin e këtij mjedisi të pjesshëm dhe jo të qëndrueshëm. Fëmijët i preferojnë shumë lojërat e lira dhe vizitat jashtë institucionit, por, sipas prindërve që bazohen në përvoja konkrete, është e nevojshme që të planifikohen dhe të realizohen aktivitete të tilla në mjedis të jashtëm, pavarësisht kushteve atmosferike, sepse shpesh shfrytëzimi i mjedisit të jashtëm realizohet vetëm kur janë më të mira kushtet atmosferike.

Sugjerimet e prindërve përfshijnë nevojën që në institucione parashkollore të ketë më shumë hapësira të gjelbra, kopshte pemësh e perimesh, vizita në vende të ndryshme me natyrë të mirë, pajisje dhe materiale që mund të integrohen në aktivitete krijuese dhe eksploruese etj., që të mbështesin fëmijët në zhvillimin e tyre dhe në vetëdijësimin për mjedisin dhe shëndetin. Këto sugjerime për përmirësim paraqiten njëkohësisht edhe si sfida që do të duhej të tejkalohen për një shfrytëzim më të mirë të mjedisit të jashtëm në aktivitetet me fëmijë në institucione parashkollore.

7. DISKUTIME

Rezultatet e studimit tregojnë se shfrytëzimi i mjedisit të jashtëm në institucionet parashkollore në Kosovë është i kufizuar dhe jo i strukturuar. Ekziston ndërgjegjësimi për rëndësinë e edukimit në mjedis të jashtëm, si nga edukatorët, drejtoreshat dhe prindërit. Vëzhgimet vënë në pah se aktivitetet edukative shpesh zhvillohen në mjedise të mbyllura, brenda klasës, edhe kur temat që realizohen gjatë veprimtarisë edukative lidhen shumë me natyrën dhe mjedisin e jashtëm, duke e bërë procesin edukativ më teorik dhe më pak praktik. Koha e qëndrimit të fëmijëve në mjedis të jashtëm kryesisht ishte e shkurtër, materialet e përdorura shpesh ishin materiale didaktike artificiale dhe vetëm në pak raste kishte përdorim të materialeve që nuk kanë kosto, që janë materiale natyrore dhe ricikluese. Rezultatet lidhen me literaturën (Gill, 2014; Dymont & Bell, 2020; Harper & Obee, 2020; McCormick et al., 2021) dhe mjedisi i jashtëm ofron shumë mundësi për zhvillimin fizik, social, emocional dhe njohës, por në shumë raste ka mangësi për shkak të kufizimeve infrastrukturore dhe mungesë të materialeve për aktivitete praktike, që nxisin zhvillimin tërësor të fëmijës. Loja e lirë në mjedisin e jashtëm në disa raste praktikohet dhe nxit zhvillimin fizik dhe social të fëmijëve, por është sipërfaqësore nxitja e mendimit kritik, eksplorimit dhe kreativitetit nga edukatorët.

Edhe pse theksohet ndërgjegjësimi për rëndësinë e mjedisit të jashtëm, rezultatet tregojnë një boshllëk ndërmjet njohurive dhe praktikës. Arsyeja mund të jetë se edukatorët nuk kanë marrë mbështetje me trajnimeve profesionale dhe udhëzime të qarta pedagogjike për aktivitete cilësore në natyrë. Si rezultat i kësaj, mjedisi i jashtëm shfrytëzohet më shumë si hapësirë për lëvizje sesa pjesë integrale e procesit edukativ.

Intervistat me drejtoreshat tregojnë se aktivitetet që zhvillohen jashtë klasës shpesh janë aktivitete spontane, të fokusuara në zhvillimin fizik, por nuk shfrytëzohen plotësisht mundësitë për zhvillim njohës, social dhe kreativ. Drejtoreshat treguan për sfidat infrastrukturore, mungesën e mjedisit të sigurt, mungesën e zhvillimit profesional të edukatoreve për shfrytëzimin më të mirë të mjedisit të jashtëm me fëmijët, materiale të pakta për realizim të aktiviteteve etj. Këto pengesa kufizojnë mundësinë që edukimi në mjedis të jashtëm të ndikojë në zhvillimin holistik të fëmijës.

Mungesa e infrastrukturës dhe e materialeve ndikojnë në përvojat e fëmijëve, jep më pak mundësi për zhvillimin tërësor të fëmijës, hulumtimin, eksplorimin dhe përvojat të zhvillohet përmes shqisave. Literatura thekson rëndësinë e shfrytëzimit të mjedisit të jashtëm për të orientuar eksplorimin dhe zhvillimin tërësor të fëmijës, jo të përdoret vetëm si hapësirë fizike.

Nga intervistat me prindër, rezultatet tregojnë se ata e perceptojnë mjedisin e jashtëm thelbësor për zhvillimin e fëmijëve, por prindërit shprehin të shqetësuar për kufizimet e kohës së qëndrimit të fëmijëve në mjedise të jashtme dhe në natyrë. Sipas tyre, mjedisi ndikon në nxitjen e fëmijëve për të nxënë, në motivim, në energjinë pozitive, në komunikimin e fëmijëve dhe në bashkëpunimin ndërmjet tyre. Prindërit shprehin shqetësim për kohën e shkurtër të qëndrimit të fëmijëve në mjedis të jashtëm, gjatë qëndrimit në institucion parashkollor, po ashtu edhe për mungesën e pajisjeve dhe lodrave të mjaftueshme dhe krahas numrit të fëmijëve në institucion (topogan, luhatëse, dhe mjete e materiale të ndryshme edukative). Është theksuar nevoja për planifikim më të mirë të aktiviteteve në natyrë dhe shfrytëzim të vazhdueshëm dhe, pavarësisht kushteve atmosferike, të mjedisit të jashtëm nga fëmijët.

Shqetësimet e prindërve për fëmijët lidhur me kohën e shkurtër që fëmijët qëndrojnë në mjedise të jashtme, në institucion parashkollor, dhe pajisjet e mjetet e pamjaftueshme për shfrytëzim, tregojnë se nga prindërit ka një pritshmëri shoqërore më të lartë se ajo që i ofrojnë institucionet aktualisht. Kjo paraqet nevojën për bashkëpunim më të fortë me prindërit, për planifikim më të mirë të aktiviteteve në natyrë, në mënyrë që fëmijët të përfitojnë zhvillim holistik, të cilin mjedisi i jashtëm mund ta ofrojë.

8. KONKLUZIONE

Shfrytëzimi i mjedisit të jashtëm gjatë realizimit të procesit edukativ në institucione parashkollore është i pjesshëm dhe nuk përdoret në mënyrë të vazhdueshme dhe të strukturuar për zhvillimin tërësor të fëmijës. Aktivitetet në mjedis të jashtëm kontribuojnë pozitivisht në zhvillimin fizik, social,

emocional, njohës dhe gjuhësor të fëmijëve, duke nxitur ide, kreativitet, bashkëpunim, ndërveprim dhe vetëbesim.

Pengesat kryesore përfshijnë mungesën e infrastrukturës adekuate, mungesën e materialeve nga natyra dhe ricikluese, zhvillimin profesional të edukatoreve dhe burimet e pakta financiare.

Realizimi efektiv i aktiviteteve në mjedis të jashtëm kërkon balancim midis lojës së lirë dhe aktiviteteve të strukturuar, duke përfshirë sigurinë, kreativitetin dhe hulumtimin e fëmijëve në natyrë.

9. REKOMANDIME

Rekomandimet për edukatorët dhe institucionet parashkollore

- Organizimi i aktiviteteve në mjedise të jashtme çdo ditë, duke përfshirë lojë të lirë dhe aktivitete që nxisin zhvillimin e tërësishëm të fëmijës;
- Përdorimi i materialeve ricikluese dhe materialeve natyrore për të nxitur kreativitetin e fëmijëve;
- Kërkesa për trajnime të vazhdueshme për edukatorët mbi metodologjitë e të nxënësve të fëmijëve në mjedise të jashtme.

Rekomandime për politikëbërësit dhe komunat

- Investimi në infrastrukturën e jashtme të institucioneve parashkollore, për të siguruar hapësira të mjaftueshme dhe të pasura me pajisje lojërash për të gjithë fëmijët;
- Përgatitja dhe hartimi i politikave mbështetëse për sigurimin e materialeve edukative dhe pajisjeve që zhvillojnë aftësitë motorike, njohëse dhe sociale të fëmijëve.

Rekomandime për prindërit dhe komunitetin

- Angazhimi i prindërve në aktivitetet që organizohen dhe realizohen në mjedise të jashtme me fëmijë, si në kopshte, parqe, aktivitete

ekologjike, vizita të ndryshme në vende të bukura natyrore dhe aktivitete të tjera;

- Bashkëpunimi me institucionet parashkollore për të mbështetur lojën dhe eksplorimin në natyrë, si pjesë e edukimit parashkollor.

Literatura

Aliu - Gashi. M. (2024). Zbatimi në praktikë i aftësive pedagogjike të edukatores në punë me fëmijë të moshës 3-6 vjeç. *Kërkime Pedagogjike*, Instituti Pedagogjik i Kosovës. 11-40.

Barnett, W. S., Hodges, K., & Jost, T. M. (2024). *State Policies and Guidance Relating to Outdoor and Nature-Based Experiences in Preschool*. National Institute for Early Education Research. <https://nieer.org/research-library/state-policies-guidance-relating-outdoor-nature-based-experiences-preschool>

Chawla, L. (2007). Childhood experiences associated with care for the environment in adulthood. *Children, Youth and Environments*, 17(4), 144–170. <https://www.jstor.org/stable/10.7721/chilyoutenvi.17.4.0144>

Chawla, L., Derr, V., & Kytta, M. (2021). The impact of nature-based learning on children: Insights from the latest research. *Children, Youth and Environments*, 31(1), 1-27.

Çelik, A. (2012). The use of open space in the preschool education institutions: Kocaeli sample. *Journal of Agricultural Faculty of Atatürk University*, 43(1):79–88. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/35398>

Dominguez Contreras, E., & Krasny, M. E. (n.d.). Young children contribute to nature stewardship. Department of Natural Resources and the Environment, Cornell University. Ithaca, NY, United States.

Dyment, J. E., & Bell, A. C. (2007). Grounds for movement: Green school grounds as sites for promoting physical activity. *Health Education Research*, 35(3), 215-225. DOI:[10.1093/her/cym059](https://doi.org/10.1093/her/cym059)

Gill, T. (2014). The benefits of children's engagement with nature: A systematic literature review. *Child. Youth Environ.* 24, 10–34. <https://doi.org/10.7721/chilyoutenvi.24.2.0010>

- Harper, N.J., Obee, P. (2020). *Articulating outdoor risky play in early childhood education: Voices of forest and nature school practitioners*. Journal of Adventure Education and Outdoor Learning. <https://doi.org/10.1080/14729679.2020.1784766>
- Hartmeyer, R., M. P. Stevenson, and P. Bentsen. 2016. "Evaluating Design-Based Formative Assessment Practices in Outdoor Science Teaching." *Educational Research* 58 (4): 420–441. <https://doi.org/10.1080/00131881.2016.1237857>
- Harvey, D. J., L. N. Montgomery, H. Harvey, F. Hall, A. C. Gange, and D. Watling. 2020. "Psychological Benefits of a Biodiversity-Focussed Outdoor Learning Program for Primary School Children." *Journal of Environmental Psychology* 67:101381. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2019.101381>
- Henriksson, A. C. 2018. "Primary School teachers' Perceptions of Out of School Learning within Science Education." *LUMAT: International Journal on Math, Science and Technology Education* 6 (2): 9–26. <https://doi.org/10.31129/LUMAT.6.2.313>
- Instituti Pedagogjik i Kosovës. (2022). *Raport shkencor i monitorimit*. Aleanca për Zhvillimin e Kosovës. <https://ipkmasht.rks-gov.net/wp-content/uploads/2022/06/Report-Pedakos-MAGGIO-2022-ALB.pdf>
- Koliqi, H. (2022). Fjalor Encikolpedik i Edukimit I. Universiteti i Prishtinës. Fakulteti i Edukimit.
- Kuvendi i Republikës së Kosovës. (2023). *Ligji Nr. 08/L-153 për edukimin në fëmijërinë e hershme*. Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës. <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=79000>
- Louv, R. (2008). *Last child in the woods: Saving our children from nature-deficit disorder*. Algonquin Books.
- Malaguzzi, L. (1993/1994). *The hundred languages of children: The Reggio Emilia approach—Advanced reflections*. Ablex Publishing. https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9780313374272_A23550752/preview-9780313374272_A23550752.pdf
- McCormick, R., Capon, H., & Lachowycz, K. (2021). Outdoor play and child development: A systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(2), 597.

- Powers, A. L. & Ren, Q. (2018). Literature Review: Nature-Based Play and Learning. <https://fwni.org/wp-content/uploads/2018/09/fwni-peer-2018-nature-play-literature-review.pdf>
- Sandseter, E. B. H. (2011). Children's risky play in early childhood education and care. *Queen Maud University College*.
https://www.researchgate.net/publication/275039981_CHILDREN'S_RISKY_PLAY_IN_EARLY_CHILDHOOD_EDUCATION_AND_CARE
- Speldewinde, C. (2024, February 4). *A day at the beach can have great benefits on kids' science and maths knowledge, research finds*. Herald Sun.
<https://www.heraldsun.com.au/victoria-education/early-education/a-day-at-the-beach-can-have-great-benefits-on-kids-science-and-maths-knowledge-research-finds/news-story/5e366c6f49c605b401dfe520751e667b>
- White, R. (2004). Interaction with nature during the middle years: Its importance to children's development and nature's future. *Journal of Ecopsychology*.
- White, R., & Stoecklin, V. N. (2008). *Children's outdoor play & learning environments: Returning to nature*. White Hutchinson Leisure & Learning Group.
<https://www.whitehutchinson.com/children/articles/outdoor.shtml>
- Wyver, S. (2024). *The Influence of Outdoor Play on Social and Cognitive Development*. Macquarie University. <https://www.child-encyclopedia.com/pdf/expert/outdoor-play/according-experts/influence-outdoor-play-social-and-cognitive-development>
- Yıldırım, G., & Akamca, G. Ö. (2017). The effect of outdoor learning activities on the development of preschool children. *South African Journal of Education*, 37(2), Article 1378.